

دوره تربیت برنامه‌ریزی آموزش فنی و حرفه‌ای

مقدمه

به قول **وسلی نول**^۱ (۲۰۱۱)، برنامه‌دستی به دو دلیل قلب آموزش و پرورش است: اول، برنامه‌دستی درباره‌ی چیزی است که باید تدریس شود. دوم، برنامه‌دستی ترکیبی از اندیشه، عمل و هدف است. برنامه‌دستی موضوع خاصی است که همواره با تصمیم‌گیری درون‌نهادهایی که با آموزش سروکار دارند، گره خورده است؛ اعم از اینکه این نهادها مدرسه، نهاد مذهبی، مؤسسات غیرانتفاعی، یا برنامه‌های دولتی باشند. بنابراین برنامه‌دستی به کسانی نیاز دارد که بتوانند تصمیم بگیرند، چه موضوع‌هایی باید تدریس شوند. به بیان دیگر، برنامه‌دستی به کسانی نیاز دارد که بتوانند به این پرسش‌ها پاسخ دهند:

- برنامه‌دستی چیست؟
- برای چیست؟
- برای چه کسی است؟
- چه چیزی و تحت چه شرایطی و چگونه باید تدریس شود؟
- چه کسانی باید برای تهیه‌ی برنامه‌دستی تصمیم بگیرند؟
- این تصمیم‌گیری چگونه و با چه فرآیندی باید انجام شود؟
- برای پاسخ به این سؤال‌ها و تهیه‌ی یک برنامه‌دستی خوب در حوزه‌ی آموزش فنی و حرفه‌ای، برنامه‌ریزان درسی باید چه ویژگی‌ها و تفکری داشته باشند؟
- با توجه به این سؤال‌ها و اهداف برنامه‌دستی شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای، این مقاله قصد دارد بررسی کند که: اولاً برنامه‌دستی آموزش فنی و حرفه‌ای چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد، و ثانیاً براساس این ویژگی‌ها، برنامه‌ریز درسی آموزش فنی و حرفه‌ای باید دارای چه توانایی‌هایی باشد و برای تربیت او چه موضوع‌هایی باید مورد توجه قرار گیرند و چه شرایطی باید وجود داشته باشد؟

مفهوم برنامه‌دستی فنی و حرفه‌ای و ویژگی‌های آن

آموزش رسمی در برگیرنده‌ی آموزش برای زندگی و آموزش برای امرار معاش است و معرف طیف وسیعی از تجربه‌ها و فعالیت‌های یادگیری است. این فعالیت‌ها و تجربه‌ها صرفاً شامل درس‌ها و جلسات کلاسی نیستند، بلکه سراسر قلمرو تربیتی مدارس را در برمی‌گیرند. بنابراین برنامه‌دستی می‌تواند به‌عنوان مجموعه‌ی تجربه‌ها و فعالیت‌های یادگیری تعریف شود که دانش‌آموز تحت راهنمایی مدرسه کسب می‌کند. به بیان دیگر، درس‌های رسمی تنها مواردی نیستند که باید به‌عنوان بخشی از برنامه‌دستی در نظر گرفته شوند. فعالیت‌های باشگاهی و ورزشی، و سایر فعالیت‌های حمایتی برنامه‌دستی نقش بسیار مهمی در پرورش کل وجود فرد و اثربخشی برنامه‌دستی دارند. رشد شخصی و یادگیری صرفاً در محدوده‌ی مرزهای کلاس درس و یا آزمایشگاه به وقوع نمی‌پیوندد، بلکه دانش‌آموزان مهارت‌ها و صلاحیت‌های خود را از طریق مجموعه‌ی متنوعی از فعالیت‌ها و تجربه‌های یادگیری پرورش می‌دهند که ضرورتاً به‌عنوان واحد درسی مؤثر در فراغت از تحصیل آنان محاسبه می‌شوند.

این تجربه‌ها توانایی کمک به رشد دانش‌آموز را به روش‌هایی دارند که در محیط کلاس درس و آزمایشگاه نمی‌توان آن‌ها را به اجرا درآورد. این واقعیت را می‌توان در اصل ششم سند تحول بنیادین، ذیل عنوان «تنوع‌بخشی به محیط‌های یادگیری در فرآیند تعلیم و تربیت رسمی و عمومی» نیز یافت [سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۳۹]. بنابراین یک برنامه‌دستی باید به‌عنوان آنچه که در برگیرنده‌ی آموزش عمومی (علمی) و نیز آموزش فنی و حرفه‌ای است، در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر، برنامه‌دستی در سطح متوسطه یا بعد از آن، شامل درس‌ها و تجربه‌های مرتبط با آمادگی برای زندگی و نیز آمادگی برای امرار معاش است. این تعریف فراگیر از برنامه‌دستی، نه تنها برنامه‌ریزان را قادر می‌سازد آنچه را که در آموزش فنی و حرفه‌ای ارائه می‌شود در نظر بگیرند، بلکه این حقیقت را نیز در برمی‌گیرد که چگونه این فعالیت‌ها و تجربه‌های یادگیری باید به مطالعات عمومی تر دانش‌آموز مرتبط شوند.

این مفهوم از برنامه‌دستی به معنای آن است که برنامه‌دستی باید بر پرورش کل شخصیت فرد متمرکز باشد. بنابراین، کافی نیست برنامه‌دستی تنها

یکی دیگر از ویژگی‌های برنامه‌های فنی و حرفه‌ای هزینه‌های آن است که نسبت به برنامه‌های درسی نظری، به‌طور قابل ملاحظه‌ای بیشتر است.

برای موضوعاتی که انتخاب می‌کند توجیه داشته باشد. این توجیه می‌تواند فراتر از مجموعه مدرسه مبتنی بر نیازهای شغلی و مهارتی جامعه محلی و ملی باشد و ریشه در فرصت‌های شغلی موجود برای فارغ‌التحصیلان داشته باشد. برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای باید تمرکز خود را روی موضوع‌ها مشخص کند. این تمرکز نباید به توسعه دانش و آگاهی در قلمرو یک موضوع خاص محدود شود، بلکه باید طیف گسترده‌ای از دانش‌ها، آگاهی‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌ها را مورد توجه قرار دهد، به نحوی که هر یک از آن‌ها به توانمندی و قابلیت اشتغال دانش‌آموزان بینجامند. و دانش‌آموختگان بتوانند محتوای علمی را با محتوای آموزش فنی و حرفه‌ای کاربردی مرتبط و تلفیق کنند. این واقعیت وقتی به وقوع می‌پیوندد که موفقیت دانش‌آموزان در مدرسه، براساس عملکرد کاربردی یا توانایی انجام کار اندازه‌گیری شود و با عملکرد مورد انتظار در حرفه و استانداردهای مورد استفاده مربیان هماهنگ باشد. اما استانداردهای عملکردی مورد انتظار مربیان به تنهایی کافی نیستند. موفقیت دانش‌آموزان در دستیابی به شایستگی مورد اندازه‌گیری وقتی قابل قبول خواهد بود که با انتظارات یا استانداردهای دنیای کار خارج از مدرسه نیز هماهنگ باشد. به بیان دیگر، برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای باید بتواند میان مدرسه و محیط کار و جامعه محلی ارتباط قوی و مؤثر برقرار کند. به نوعی پاسخ‌گوی نیازهای کارفرمایان و جامعه محلی باشد و همکاری و مشارکت آنان را در تقویت برنامه‌های درسی و کمک به تأمین نیازهای تجهیزاتی فراهم کند. البته برنامه‌های درسی همواره تحت حمایت و هدایت دولت قرار دارد و بیشتر منابع مالی و تجهیزاتی مورد نیاز مدرسه توسط دولت مرکزی تأمین می‌شود. لذا در برنامه‌های درسی الزامات

شامل درس‌ها و تجربه‌هایی باشد که به‌طور جامع آموزش حرفه‌ای را پوشش می‌دهند، بلکه از آنجا که مطالعات عمومی دانش‌آموزان را با مبنای وسیع دانش که هم برای زندگی و هم برای امرار معاش ضروری هستند، آشنا می‌کند، به وضوح بخشی از هر برنامه‌های درسی هستند. برنامه‌ریز درسی باید این نکته را به خاطر داشته باشد که چگونه مطالعات عمومی (علمی) یا مطالعات حرفه‌ای در هم تنیده هستند. محتوای مرتبط با زندگی نظیر ریاضیات، مهارت‌های ارتباطی و علوم محتوایی مربوط به روش زندگی و روش امرار معاش نقش معنی‌داری دارند. از این رو هنگام طراحی و اجرای برنامه‌های درسی، باید ملاحظات لازم پیرامون چگونگی تلفیق - به جای تمایز - این دو قلمرو در محتوا صورت پذیرد [فینچ و کرانکیلتن، ۱۳۹۰].

آموزش فنی و حرفه‌ای رسمی در چارچوب کلی آموزش و پرورش ایران در قالب دو شاخه فنی و حرفه‌ای و کار دانش ارائه می‌شود. هدف کلی این آموزش‌ها رشد استعداد و علاقه‌های دانش‌آموزان در جهت تربیت نیروی انسانی با توانایی‌های مهارتی و علمی و هدایت آنان به سوی اشتغال مفید و کسب درآمد حلال، و همچنین آمادگی نسبی برای ادامه تحصیل است [خلاق، ۱۳۸۸]. توجه به ساحت اقتصادی و مهارتی در هدف‌های آموزش فنی و حرفه‌ای در اغلب کشورهای برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای را با ویژگی‌هایی روبه‌رو می‌سازد که آن را از سایر فضاها و قلمروهای آموزشی متمایز می‌کند. این ویژگی‌ها نشان دهنده نوعی تمرکز و برجستگی برنامه‌های درسی هستند که به بهترین شکل می‌تواند با ساخت، نگهداری و پیامدهای فوری و بلندمدت برنامه درسی مرتبط باشد. این ویژگی‌ها کم و بیش با برنامه‌های درسی دیگر (مانند برنامه‌های درسی عمومی و نظری) ارتباط دارند، اما تأکید و تأثیر آن‌ها بر برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای بسیار اهمیت دارند. به‌طور کلی این ویژگی‌ها بیانگر عوامل بالقوه مؤثر بر هر برنامه‌های درسی‌اند که هدف اصلی آن‌ها آماده‌سازی افراد برای محیط کار و اشتغال سودمند و مفید است. **فینچ و کرانکیلتن (۱۳۹۰)** این ویژگی‌ها را چنین بر شمرده‌اند: جهت‌گیری، توجیه، تمرکز، استانداردهای موفقیت درون مدرسه‌ای، استانداردهای موفقیت بیرون مدرسه‌ای، روابط مدرسه و جامعه محلی، مشارکت دولت، پاسخ‌گویی، پشتیبانی، و هزینه‌ها. هر برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای باید به‌سوی فرایند و محصول یا فرآورده جهت‌گیری کند. به این معنی که در فرایند آموزش، دانش‌آموزان شایستگی‌هایی را به‌دست آورند که بتوانند در فعالیت‌های حرفه‌ای آن‌ها را نشان دهند و به کار برند. برنامه‌های درسی فنی و حرفه‌ای باید

و اهداف دولت به عنوان نماینده مردم نیز وجود دارد. ارتباط برنامه درسی با نیازهای جامعه و تأثیرپذیری آن از شرایط اجتماعی، اقتصادی و علمی موجب می شود که در برابر تغییرات فناوری، بازار کار و دانش نیز پاسخگو باشد و خود را به طور پیوسته با این تغییرات هماهنگ و به روز گرداند. این یکی از ویژگی های مهم برنامه درسی فنی و حرفه ای است که توانایی دانش آموختگان را برای پاسخ گویی به دنیای کار بسیار ارتقا می بخشد و زمینه بهتر اشتغال را برای آنان فراهم می سازد. این پاسخ گویی وقتی اتفاق می افتد که اجرا کنندگان برنامه درسی بتوانند امکانات و تجهیزات مورد نیاز و مرتبط با برنامه درسی را فراهم آورند تا بتوانند موفقیت برنامه درسی را تضمین کنند. در غیر این صورت ممکن است اجرای برنامه درسی با موفقیت همراه نباشد. بنابراین از ویژگی های خوب هر برنامه درسی تهیه فهرست کاملی از مواد، تجهیزات و منابعی است که برای اجرای برنامه درسی ضرورت دارند. اجرای این امر نیازمند ایجاد هماهنگی و جلب همکاری و پشتیبانی صنایع و مشاغل فعال در جامعه محلی برای اجرای برنامه درسی فنی و حرفه ای است. این نوع پشتیبانی بسیار پیچیده است و باید هنگام تدوین و اجرای برنامه درسی مورد توجه قرار گیرد. یکی دیگر از ویژگی های برنامه درسی فنی و حرفه ای هزینه های آن است که نسبت به برنامه های درسی نظری به طور قابل ملاحظه ای بیشتر است. مواردی در برنامه درسی فنی و حرفه ای وجود دارند که هزینه های بالایی را به طور منظم ایجاد می کنند؛ مانند هزینه های انرژی، آب و برق، خرید و نگهداری، تعمیر و تعویض و استهلاک تجهیزات، خرید مواد مصرفی و هزینه های مشاوره کارایی که بدون آن ها اجرای موفقیت آمیز برنامه درسی میسر نمی شود. از این رو در برنامه درسی فنی و حرفه ای باید این هزینه ها برآورد و منابع تأمین آن ها پیش بینی شود. ویژگی های مزبور ایجاد می کنند که برای جلوگیری از کهنه شدن و روزآمد بودن، برنامه درسی فنی و حرفه ای پیوسته مورد ارزیابی، بازنگری و تجدیدنظر قرار گیرد و با استفاده از بازخورد، اجرای برنامه و بررسی فرایند و بروندهای آن با شرایط متغیر و موقعیت های جدید هماهنگ و به طور مستمر اصلاح شود.

ویژگی های برنامه ریز درسی فنی و حرفه ای

تبیین فشرده ویژگی های برنامه درسی فنی و حرفه ای نشان داد که برنامه درسی با حوزه های مختلفی سروکار دارد و باید بتواند در ارتباط با این حوزه ها قابلیت و اثربخشی خود را نشان دهد. برنامه ریز درسی نیز برای موفقیت در طراحی برنامه درسی مناسب باید با این موضوع ها و تأثیر

آن ها بر موفقیت برنامه درسی در حد کفایت آشنا باشد و بتواند میان عناصر برنامه درسی و آن ها ارتباط مناسبی برقرار سازد. برنامه درسی از یک سو با عوامل درونی نظام آموزشی شامل دانش آموز، معلم، مجریان آموزشی، اهداف آموزشی، فضا، تجهیزات و امکانات، منابع مالی، مقررات و قوانین آموزش سروکار دارد و از سوی دیگر، با عوامل بیرونی نظام آموزشی یعنی شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه (محلی، ملی و جهانی) و همچنین اهداف راهبردی و برنامه های بلندمدت حکومت مواجه است. عوامل بیرونی مؤثر بر تصمیم گیری در برنامه درسی فنی و حرفه ای به طور کلی شامل اولیای دانش آموزان، شرایط و موقعیت دنیای کار و اشتغال، مهارت ها و نیازهای مورد انتظار بخش های گوناگون اقتصادی (صنعت، خدمات و کشاورزی)، کارفرمایان و تغییرات فناوری و دانش است. بنابراین مشاهده می شود که طراحی برنامه درسی به مجموعه پیچیده و گسترده ای از داده های متنوعی نیاز دارد که باید در اختیار برنامه ریز درسی قرار گیرد. این گستردگی نشان می دهد که برای طراحی و تدوین برنامه درسی در حوزه آموزش فنی و حرفه ای، نه یک فرد بلکه یک تیم شامل افرادی با دانش و صلاحیت های متنوع و متناسب با موضوع های مورد نیاز لازم است. به عبارت دیگر، برنامه ریز درسی باید ضمن آشنایی با عوامل درونی و بیرونی برنامه درسی و در نظر گرفتن آن ها، بتواند با جلب همکاری و مشارکت افراد دارای صلاحیت در هر یک از این زمینه ها، تیم برنامه ریزی درسی را تشکیل دهد و به تصمیم گیری مناسب و درست درباره هر یک از عناصر برنامه درسی بپردازد. همان طور که وینچ و کرانکلیتون (۱۳۹۰) بیان کرده اند، کل فرایند برنامه ریزی درسی همواره با وضعیت های تصمیم گیری درهم آمیخته است. این فرایند فوق العاده پیچیده و بغرنج، و مشتمل بر بسیاری از وضعیت هایی است که مستلزم تصمیم گیری درباره آن هاست؛ تصمیم گیری درباره سیاست گذاری ها، رویه های تنظیم اولویت ها، انتخاب برنامه و درس های آموزشی، روش های ارزشیابی و بسیاری از جنبه های دیگر برنامه درسی که باید اتخاذ شوند. در نتیجه، برنامه ریز درسی باید این توانایی را داشته باشد که با مدیریت تیم برنامه ریزی درسی و استفاده از مشارکت و دانش افراد شرکت کننده در آن، به تصمیم گیری درست و به موقع دست بزند. هر یک از عناصر برنامه درسی، از فلسفه و اهداف گرفته تا محتوا، مواد آموزشی و ارزشیابی، دارای پیچیدگی و تحت تأثیر عوامل درونی و بیرونی نظام آموزشی است. تصمیم گیری درباره این عناصر و انتخاب درست محتوای درونی آن ها نیازمند استفاده از روش های

مؤثر و کارآمد و ایجاد ارتباط و تعامل مناسب با عوامل اثرگذار بر برنامه درسی است تا امکان تربیت نیروهایی فراهم شود که توانایی لازم را برای به کار گیری مهارت‌ها و دانش آموخته خود در میدان عمل و محیط کار و جامعه به دست آورند. از مهم‌ترین عوامل موفقیت طراحی برنامه درسی و تصمیم‌گیری برای انتخاب درست محتوای عناصر آن در حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای، اولاً توجه جدی به شرایط و نیازهای بازار و محیط کار و نیازهای کارفرمایان و همچنین پیگیری و شناسایی تغییرات مستمر فناوری و دانش و روند آینده اشتغال است. درک این تغییرات از طریق ارتباط مستمر با دنیای کار و کارفرمایان و رصد شرایط و تحولات اقتصادی جامعه محلی، ملی و جهانی میسر است. ثانیاً توجه به پرورش و ایجاد توانایی‌های لازم در زمینه آنچه که امروزه در ادبیات برنامه درسی «شایستگی‌های پایه» نامیده می‌شود. توجه به همه این عوامل بر پیچیدگی طراحی برنامه درسی فنی و حرفه‌ای می‌افزاید و برخورداری از شایستگی‌های ویژه‌ای را برای برنامه‌ریزان درسی ایجاب می‌کند. بر این اساس، برنامه‌ریز درسی در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، علاوه بر دانش برنامه‌ریزی درسی، باید آگاهی و توانایی‌های دیگری نیز داشته باشند؛ از جمله: آشنایی با مقوله‌های اقتصادی، بازار و محیط کار؛ توانایی جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز در حوزه اقتصاد، بازار کار و تغییرات فناوری؛ آگاهی از برنامه‌های بلندمدت و آینده‌پژوهی و قدرت تحلیل آن‌ها برای استفاده در برنامه درسی؛ آگاهی از فلسفه تربیت حرفه‌ای، رویکردهای آموزش فنی و حرفه‌ای و الگوهای ارتباط با صنعت و سایر بخش‌های اقتصادی. با توجه به گنجایش این مقاله، طرح کلی مطالب یاد شده را می‌توان زیر عنوان «ویژگی‌ها و توانایی‌های برنامه‌ریز درسی موفق در حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای» به شرح زیر خلاصه کرد: اصلی‌ترین توانایی‌های برنامه‌ریز درسی حرفه‌ای را می‌توان در قالب سه توانایی زیر نشان داد:

- توانایی طراحی برنامه درسی؛
- توانایی نظارت و ارزیابی برنامه درسی اجرا شده؛
- توانایی ارزیابی و تحلیل نتایج آن برای اصلاح مستمر برنامه.

برای به دست آوردن این توانایی‌ها، برنامه‌ریز درسی حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای باید به دانش و آگاهی از مفاهیم و مهارت‌های زیر مجهز باشد:

- آشنایی با فلسفه و مبانی آموزش فنی و حرفه‌ای؛
- تسلط بر دانش برنامه‌ریزی درسی و آموزشی؛
- آشنایی با روان‌شناسی رشد؛
- آشنایی با روش‌ها و فنون یاددهی - یادگیری؛

- آشنایی با روش‌های تعیین محتوا و توانایی تصمیم‌گیری برای انتخاب درس‌ها؛
- آشنایی با روش‌های تعیین مواد آموزشی و توانایی تصمیم‌گیری برای انتخاب آن‌ها؛
- آشنایی با مفاهیم و رویکردهای جهانی آموزش فنی و حرفه‌ای؛
- آشنایی با ساختار و نظام آموزشی و رشته‌های آموزش فنی و حرفه‌ای در ایران و جهان؛
- آشنایی کلی با مفاهیم و دیدگاه‌های اقتصاد کلان و خرد؛
- آشنایی با ساختار کلی اقتصاد و بازار کار و اشتغال در ایران؛
- آشنایی با سازمان‌های بین‌المللی در آموزش فنی و حرفه‌ای؛
- آشنایی با طبقه‌بندی مشاغل و روند تغییرات شغلی در ایران؛
- آشنایی با فرایند و تدوین استانداردهای مهارتی؛
- آشنایی با ماهیت و ویژگی‌های محیط کار و انواع روش‌های برقراری ارتباط میان آموزش و محیط کار؛
- آشنایی با اصول پژوهشی و روش‌های آماری؛
- توانایی گردآوری و تحلیل داده‌های مورد نیاز از بازار و محیط کار؛
- توانایی تجزیه و تحلیل شغلی؛
- توانایی کار تیمی و هدایت و رهبری تیم؛
- توانایی رصد تغییرات و تحولات فناوری و دانش و شرایط بازار کار؛
- آشنایی با برنامه‌ریزی نرم‌افزار رایانه‌ای و استفاده از فضای مجازی؛
- تسلط نسبی به زبان انگلیسی برای استفاده از منابع بین‌المللی.
- تجربه‌های آموزشی و میدانی نشان می‌دهند، برنامه‌ریز درسی فنی و حرفه‌ای، علاوه بر دانش و توانایی‌های ذکر شده، نیازمند کسب تجربه در فعالیت‌های گوناگون آموزشی، به‌ویژه تدریس و همچنین تجربه فعالیت در محیط کار در صنعت یا سایر بخش‌های اقتصادی است.

تربیت برنامه‌ریز درسی فنی و حرفه‌ای

تربیت نیروهای متخصص در حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای یکی از چالش‌ها و مشکلاتی است که نظام آموزش فنی و حرفه‌ای کشور با آن روبه‌روست. با وجود گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای رسمی و غیررسمی در کشور و نیاز منطقی آن به نیروهای متخصص در همه حوزه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای، مانند برنامه‌ریز درسی و آموزشی،

مدیر و کارشناس آموزشی، کارشناس تدوین استانداردهای مهارتی و آموزشی، پژوهشگر آموزش فنی و حرفه‌ای و غیره، هنوز در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد و بالاتر در هیچ یک از دانشگاه‌ها، حتی دانشگاه‌هایی که پسوند فنی و حرفه‌ای را همراهی می‌کنند، رشته تحصیلی تخصصی در حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای تأسیس نشده و تلاش‌های انجام شده هم تاکنون به ثمر نرسیده است. در حالی که در بسیاری از کشورها، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بالاترین سطوح آموزشی به صورت رشته تخصصی آموزش داده می‌شود، مراکز پژوهشی معتبری به پژوهش و مطالعه در این حوزه می‌پردازند و دائماً مفاهیم و روش‌های جدیدی را ارائه و گسترش می‌دهند.

این نقص در نظام آموزشی ما موجب شده است که اولاً نظام آموزش فنی و حرفه‌ای کشور در وزارت آموزش و پرورش و سایر سازمان‌ها، برنامه‌ریزان، کارشناسان و مدیران آموزش فنی و حرفه‌ای خود را براساس تجارب آموزش و رشته‌های فنی و مهندسی انتخاب کنند. ثانیاً مبانی نظری و مفاهیم و روش‌های آموزش فنی و حرفه‌ای متناسب با نیازها و شرایط کشور توسعه نیابد و کارشناسان ناگزیر از نسخه‌های مطالعه شده در کشورهای دیگر پیروی کنند. با توجه به این نکات، ضمن تأکید بر ضرورت تأسیس رشته‌های تحصیلات تکمیلی در حوزه آموزش فنی و حرفه‌ای، برای تربیت برنامه‌ریز درسی آموزش فنی و حرفه‌ای دو سناریو قابل ارائه است:

سناریوی اول: تأسیس رشته تخصصی برنامه‌ریزی درسی آموزش فنی و حرفه‌ای در سطح تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های کشور، به ویژه در دانشگاه‌هایی که با آموزش فنی و حرفه‌ای سروکار دارند؛ مانند «دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی»، «دانشگاه فنی و حرفه‌ای» و همچنین دانشکده‌های علوم تربیتی [اخلاقی و عصاره، ۱۳۹۱]. در سناریوی اول، با توجه به ویژگی‌های برشمرده برای برنامه‌داری و برنامه‌ریز فنی و حرفه‌ای، الگویی از درس‌ها و محتوای آموزشی در سطح تحصیلات تکمیلی ارائه می‌شود. این الگو براساس مطالعه‌ای که توسط **اخلاقی** با همکاری **عصاره** (۱۳۹۱) انجام شد و پس از نظرسنجی و مشاوره با متخصصان آموزش فنی و حرفه‌ای نهایی شد که براساس آن، جدولی از درس‌های اصلی و اختیاری برای آموزش و تربیت برنامه‌ریز درسی و آموزشی و همچنین کارشناس آموزش فنی و حرفه‌ای در سطح کارشناسی ارشد تدوین شد و در اینجا به عنوانی چارچوبی برای تربیت این نیروها پیشنهاد و عرضه می‌شود. در این الگو با توجه به استاندارد آموزش عالی، درس‌هایی زیر عنوان درس اصلی شامل ۱۸ واحد نظری و ۲ واحد عملی با

مجموع ۳۵۲ ساعت به شرح جدول ۱ ارائه شده است. این درس‌ها را همه کسانی که می‌خواهند این دوره را ببینند، باید بگذرانند. افزون بر این، درس‌های دیگری زیر عنوان درس‌های اختیاری، شامل ۱۰ عنوان درس، جمعاً ۲۰ واحد، پیش‌بینی شده است که دانشجویان باید از میان آن‌ها ۴ عنوان درس شامل ۸ واحد (جدول ۲) را براساس گرایش مورد علاقه خود انتخاب کنند. علاوه بر درس‌های اصلی و اختیاری، دانشجویان باید در نیم‌سال آخر دوره با اجرای پژوهشی در زمینه یکی از موضوع‌های مرتبط با آموزش فنی و حرفه‌ای پایان‌نامه خود را که معادل ۴ واحد است، بنویسند. با گذراندن مجموع ۲۸ واحد اصلی و اختیاری تهیه ۴ واحد پایان‌نامه، دانش‌آموختگان می‌توانند با مدرک کارشناسی ارشد فارغ‌التحصیل شوند. اجرای این سناریو به‌طور مستمر می‌تواند برای نیازهای نظام آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و آموزشی تربیت کند و در صورت گرایش‌بندی در درس‌های اختیاری، می‌توان گرایش‌های متفاوتی را در آموزش فنی و حرفه‌ای ارائه کرد.

سناریوی ۲: با توجه به اینکه اجرای سناریوی اول نیازمند تشریفات اداری و آموزشی برای تصویب نهایی است و تصویب و اجرای آن در دانشگاه به زمان نیاز دارد، سناریوی دوم برای تربیت و آماده‌سازی برنامه‌ریزان درسی فنی و حرفه‌ای پیشنهاد می‌شود. در این سناریو امکان اجرای آموزش توسط آموزش و پرورش و سازمان‌های فنی و حرفه‌ای یا مؤسسات آموزشی آزاد، یا آموزش کوتاه مدت توسط دانشگاه وجود دارد. دوره آموزش برای افرادی در نظر گرفته می‌شود که با مدرک کارشناسی به‌عنوان کارشناس برنامه‌ریزی درسی و آموزشی فنی و حرفه‌ای یا مشاغل مرتبط با آن مشغول به کار هستند و به آموزش تکمیلی نیاز دارند. در این سناریو، ابتدا از شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی آزمون اولیه برای تعیین سطح دانش و مهارت آن‌ها در حوزه برنامه‌ریزی درسی گرفته می‌شود و براساس این آزمون نیازهای آموزشی آنان نسبت به موضوع‌های اصلی که در جدول ۳ ارائه شده‌اند، تعیین می‌شود. سپس متناسب با این نیاز در دوره شرکت می‌کنند و پس از موفقیت در ارزشیابی نهایی، گواهی گذراندن دوره را دریافت می‌دارند. درس‌های ارائه شده در این دوره به صورت فشرده و به روش کارگاه آموزشی به اجرا در می‌آیند و با هدایت مدرس دوره و همکاری شرکت‌کنندگان در دوره، مباحث درسی به صورت تلفیق نظری و عملی در قالب کار گروهی ارائه می‌شوند. ارزیابی شرکت‌کنندگان در دوره به صورت تکوینی و پایانی انجام خواهد شد و یکی از ملاک‌های ارزشیابی انجام کارهای

دیگر، در هر هفته ۱۶ جلسه اجرا شود، طول دوره برابر سه هفته و دو روز خواهد بود. با تغییر تعداد جلسات روزانه و تعداد روزهای هفته به همان نسبت طول دوره از نظر زمان اجرایی می‌تواند در طول یک ماه تغییر کند. اجرای سناریوی ۲ در کوتاه‌مدت می‌تواند سبب آمادگی نسبی و دانش‌افزایی در کارشناسان برنامه‌درسی شود. ارزیابی دوره پس از اجرا، توسط کارشناسان و پژوهشگران می‌تواند به بهبود و اصلاح محتوای آن متناسب با تغییرات و تحولات دانش و فناوری بینجامد.

عملی طی دوره است. با توجه به ویژگی‌های ارائه شده در مباحث قبلی، در این سناریو ۱۰ عنوان درسی در ۵۲ جلسه دو ساعته، جمعاً ۱۰۴ ساعت ارائه می‌شود. یک جلسه برای پیش‌آزمون دوره و یک جلسه هم برای ارزشیابی پایانی شرکت‌کنندگان در دوره، به دوره اضافه می‌شود. طول دوره متناسب با تعداد جلسات اجرا شده در هر روز می‌تواند متفاوت باشد و براساس شرایط و مقتضیات سازمان تقاضا کننده دوره تنظیم شود. برای مثال، اگر هر روز چهار جلسه صبح و بعدازظهر تشکیل و برنامه به‌صورت چهار روز در هفته اجرا شود، یا به عبارت

پی‌نوشت

1. Wesley Null

منابع

۱. فیچ، کرتیس و کرانکلتن، جان (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی درسی در آموزش فنی‌و حرفه‌ای: برنامه‌ریزی محتوا و اجرا. ترجمه علی‌اصغر خلاق، کورش فتحی و اجارگاه و غلامرضا شمس‌مورکانی. انتشارات مدرسه. تهران.
۲. سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش (۱۳۹۰). دبیرخانه‌ی شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۳. خلاق، علی‌اصغر (۱۳۸۸). پژوهش برای تدوین الگوی نظری ساحت اقتصادی- حرفه‌ای برای نظام آموزش‌وپرورش جمهوری اسلامی ایران، طرح ملی سفارش شورای عالی آموزش‌وپرورش برای تدوین سند ملی آموزش‌وپرورش. ۴. خلاق، علی‌اصغر و عصاره، علی‌رضا (۱۳۹۱). بررسی تحقیقاتی تهیه و تدوین برنامه‌ی درسی دوره‌ی کارشناسی ارشد آموزش فنی‌و حرفه‌ای. گزارش پژوهش انجام شده در دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.

5. Null, Wesley (2011). Curriculum from Theory to practice. Rowman & Littlefield Publishers, INC. New York

6. Finch, Curtis R.; Crunkilton, John (1999). Curriculum Development in Vocational and Technical Education: Planning, content, and implementation. Allyn and Bacon, Toronto.

جدول شماره ۱: دروس اصلی

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد			تعداد ساعت		
		نظری	عملی	جمع	نظری	عملی	جمع
۱	مبانی و فلسفه آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۲	برنامه‌ریزی درسی آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	۱	۳	۳۲	۳۲	۶۴
۳	اقتصاد تحلیلی آموزش فنی و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۴	مدیریت مراکز آموزش و تربیت حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۵	صلاحیت‌های حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۶	روش‌های ارزشیابی از برنامه‌های درسی آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۷	روش‌ها و فنون پژوهش در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	۱	۳	۳۲	-	۶۴
۸	نظام‌های یاددهی- یادگیری در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۹	زبان تخصصی	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
	جمع	۱۸	۲	۲۰	۲۸۸	۶۴	۳۵۲

جدول ۲: دروس‌های اختیاری

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد			تعداد ساعت		
		نظری	عملی	جمع	نظری	عملی	جمع
۱	تولید مواد آموزشی	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۲	سازمان‌ها و قوانین مرتبط با آموزش فنی‌و حرفه‌ای در ایران و جهان	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۳	مهارت‌های پایه در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۴	ارتباط آموزش و محیط کار	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۵	تدوین استانداردهای آموزشی و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۶	سیر تحول و شکل‌گیری آموزش فنی‌و حرفه‌ای در ایران و جهان	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۷	مطالعه نظام‌های آموزش فنی‌و حرفه‌ای و سیر تحول آن‌ها	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۸	برنامه‌ریزی توسعه منابع انسانی در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۹	طراحی و برنامه‌ریزی آموزشی در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
۱۰	مشاوره و تحلیل شغلی	۲	-	۲	۳۲	-	۳۲
	جمع	۲۰	-	۲۰	۳۲۰	-	۳۲۰

جدول ۳: دروس‌های دوره در سناریوی ۲

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد		جمع ساعت
		تعداد جلسه	ساعت	
۱	مبانی و فلسفه آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۶	۲	۱۲
۲	برنامه‌ریزی درسی آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۱۰	۲	۲۰
۳	ساختار کلی بازار کار و مشاغل در ایران	۴	۲	۸
۴	رویکردهای تهیه محتوا	۴	۲	۸
۵	صلاحیت‌های حرفه‌ای	۴	۲	۸
۶	روش‌های ارزشیابی از برنامه‌های درسی آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۶	۲	۱۲
۷	نظام‌های یاددهی- یادگیری در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۶	۲	۱۲
۸	مهارت‌های پایه در آموزش فنی‌و حرفه‌ای	۴	۲	۸
۹	ارتباط آموزش و محیط کار	۴	۲	۸
۱۰	تدوین استانداردهای آموزشی و مهارتی	۴	۲	۸
	جمع	۵۲	-	۱۰۴
	پیش‌آزمون و ارزشیابی نهایی	۲	۲	۴